

De interne markt en de gevolgen voor het milieu

Gezien het grote belang van de totstandkoming van de Europese interne markt is het verbazingwekkend dat zo weinig onderzoek wordt gepubliceerd naar de gevolgen van de Europese integratie voor het milieu. In dit artikel zet de auteur deze gevolgen op een rij en bespreekt hij een aantal uitgangspunten voor het milieubeleid in de interne markt. Met behulp van een krachtig milieubeleid kunnen de voordelen voor het milieu groter zijn dan de nadelen.

PROF. DR. H. FOLMER*

De economische ontwikkelingen in Europa zullen de komende decennia in belangrijke mate worden bepaald door de totstandkoming van de geïntegreerde of interne markt (IM) en door het milieuprobleem. Echter, in hun uitwerking en gevolgen zullen beide sterk verschillen. De IM moet leiden tot de opheffing van de grenzen tussen de lidstaten en tot de verwijdering van de laatste belemmeringen voor vrij verkeer van personen, kapitaal en goederen binnen de Gemeenschap. Er wordt verwacht dat dit zal leiden tot een sterke economische expansie. Het milieuprobleem zal daarentegen zware beperkingen opleggen aan de economische activiteiten en de economische groei.

Men zou verwachten dat bij het onderzoek naar, en de ontwikkeling van allerlei nieuwe vormen van beleid in het kader van de Europese eenwording het milieuprobleem een vast punt op de agenda vormt. Dit is echter niet het geval. In de belangrijkste studie naar de gevolgen van de IM, *The economics of 1992*, worden de direct in geld meetbare, netto voordelen van de Europese eenwording uitvoerig belicht, doch het milieuprobleem blijft buiten beschouwing¹.

In dit artikel zal een aantal gevolgen van de Europese integratie voor het milieu worden besproken. Bovendien zal een aantal uitgangspunten voor het milieubeleid in de IM aan de orde komen. Vanwege de gebrekkige informatie over de regionale effecten van de voltooiing van de IM blijven de regionale milieu-effecten hier noodgedwongen buiten beschouwing.

Milieu-effecten van de interne markt

De voltooiing van de IM is gericht op de opheffing van de marktsegmentaties die voortvloeien uit allerlei niet-tarifaire belemmeringen.

Dit zal belangrijke economische gevolgen hebben. In eerste instantie zal er een directe kostendaling plaatsvinden voor veel producten. Immers, de opheffing van de grensformaliteiten en de harmonisatie van de technische voorschriften en produktnormen betekenen afschaffing

van de daaraan verbonden kosten. De harmonisatie van de indirecte belastingen zal de handel binnen de Gemeenschap vergemakkelijken en daardoor ook tot lagere kosten leiden. Ten slotte, ook de toenemende concurrentie, zowel binnen de particuliere sector als bij overheidsopdrachten, zal tot kostenverlaging leiden. Vervolgens zal de initiële kostenverlaging een daling van de prijzen van veel producten tot gevolg hebben.

Naast de initiële kostenverlaging zullen indirecte kostenreducties kunnen plaatsvinden omdat door de genoemde prijsdalingen de vraag naar veel producten gaat toenemen, waardoor schaalvoordelen zullen ontstaan. Doordat de binnengrenzen wegvallen zullen de comparatieve voordelen in de diverse lidstaten beter benut kunnen worden. Bovendien zal de toenemende concurrentie leiden tot een daling van monopoliewinsten en van ondoelmatigheden in bedrijven. Het gevolg zal zijn een verdere druk op de prijzen van veel producten en een herhaling van het hierboven genoemde proces van kosten- en prijzenreductie.

Naast de bovengenoemde directe effecten (opheffing marktsegmentaties) en indirecte effecten (schaafeffecten en comparatieve voordelen) moet rekening worden gehouden met geïnduceerde effecten. Laatstgenoemde effecten ontstaan doordat de toegenomen vraag naar een bepaald produkt via input-output relaties (doorgaans) aanleiding geeft tot stimulering van de vraag in de sector zelf, alsmede in andere sectoren. Dit betekent dat ook sectoren die niet of nauwelijks op *directe* of *indirecte* wijze profiteren van de opheffing van de marktsegmentatie een belangrijke groei-stimulans van de voltooiing van de IM kunnen ondergaan. Derhalve zullen zowel de economie als geheel als de meeste sectoren onder invloed van de totstandkoming van de IM expanderen. Uit milieuoogpunt is van speciaal be-

* De auteur is verbonden aan de vakgroep Staathuishoudkunde van de Landbouwniversiteit Wageningen.

1. Opgemerkt zij dat het rapport '1992' *The environmental dimension* geheel is gewijd aan de gevolgen voor het milieu van de totstandkoming van de IM. De auteur maakte deel uit van de Task Force, die dit rapport opstelde. Dit artikel is in sterke mate gebaseerd op dit rapport.

lang dat de sector verkeer en vervoer naar alle waarschijnlijkheid een extra groei-impuls zal ontvangen vanwege de herstructurering van de bedrijfstakken met als gevolg een kleiner aantal bedrijven en een ruimtelijke concentratie van de produktie².

De milieu-effecten van de IM kunnen in kaart worden gebracht door na te gaan wat de gevolgen zullen zijn van de maatregelen ter voltooiing van de IM, alsmede van de indirecte en geïnduceerde groei-impulsen. Ik begin met de diverse maatregelen.

Gevolgen maatregelen witboek

Technische voorschriften en produktnormen

Tot op heden bestaan er grote verschillen tussen de lidstaten in technische voorschriften en produktnormen. In het kader van de IM zal er sprake zijn van a priori harmonisatie van technische voorschriften en produktnormen en van institutionele concurrentie, die gebaseerd is op het principe van de wederzijdse erkenning. Dit principe houdt in dat een produkt dat op legale wijze op de markt wordt gebracht in de ene lidstaat automatisch toegang heeft tot alle andere lidstaten. Wat betreft het onderscheid tussen a priori harmonisatie en institutionele concurrentie geldt dat normalisatie-instituten opdracht hebben gekregen gemeenschappelijke minimumnormen op te stellen, die voor de hele Gemeenschap van toepassing zijn, terwijl de detaillering aan de lidstaten en het bedrijfsleven wordt overgelaten. Dit betekent dat harmonisatie, voor zover er geen minimumnormen bestaan of voor zover deze de minimumnormen overstijgt, via institutionele concurrentie tot stand wordt gebracht.

A priori harmonisatie zal plaatsvinden van de hoedanigheden van goederen, dieren en planten waarvan de bedreigingen voor de menselijke gezondheid en veiligheid en voor het milieu ernstig en algemeen bekend zijn. De vraag rijst op welk niveau de verschillende regelingen en normen geharmoniseerd zullen worden. Zal er geharmoniseerd worden op het niveau van de lidstaten met de meest permissieve of met de meest restrictieve regelingen en normen? Het antwoord op deze vraag is afhankelijk van de mate van inzicht in en waardering van menselijke gezondheid, veiligheid en milieukwaliteit, alsmede van de technische en economische haalbaarheid in de diverse lidstaten. Naarmate er sprake is van meer algemeen erkende en sterkere bedreigingen zal de harmonisatie restrictiever van aard zijn, omdat gezondheid, veiligheid en essentiële milieufuncties in de diverse lidstaten op ongeveer dezelfde wijze worden gewaardeerd. Omgekeerd, naarmate de bedreigingen onduidelijker en minder ernstig zijn en de economische en technische haalbaarheid problematischer in bepaalde lidstaten, zal het niveau van harmonisatie lager zijn. Gezien het verschil tussen technische regelingen en produktnormen – de eerste zijn wettelijk bindend en de tweede niet – zal de harmonisatie van de technische regelingen naar alle waarschijnlijkheid restrictiever zijn dan van de produktnormen.

Voor zover er geen gemeenschappelijke regelingen en normen worden gesteld, alsmede boven het geharmoniseerde niveau, zullen verschillen tussen nationale regelingen en normen worden beslecht door middel van institutionele concurrentie. Het ligt in de lijn der verwachtingen dat in dit geval lidstaten met een technologische en economische achterstand een comparatief voordeel zullen trachten te behalen door milieubelastende produkten te accepteren. Omgekeerd zullen lidstaten met een wel ontwikkelde technologie en/of een relatief hoog welvaartsniveau hogere eisen stellen.

De vraag rijst of laatstgenoemde categorie lidstaten niet via het principe van de wederzijdse erkenning gedwongen wordt tot acceptatie van goederen die voor de gezondheid,

veiligheid en het milieu als schadelijk worden beschouwd. In dit verband zijn twee uitspraken van het Europese Hof uit het recente verleden van groot belang: het Cassis de Dijon-arrest en het Deense bierblikjes-arrest. In het eerste geval werd de Duitse weigering om de Franse likeur Cassis de Dijon in Duitsland toe te laten, omdat niet voldaan was aan de Duitse produktnormen, verworpen. Deze uitspraak impliceert een bevestiging van het principe der wederzijdse erkenning. In het geval van de Deense bierblikjes werd een beroep tegen de Deense weigering om bier in blik uit het buitenland toe te laten, verworpen. De overweging was dat er sprake was van een beschermende maatregel van het milieu, die ook van toepassing is op Deense bierproducenten.

Uit de bovenstaande arresten volgen twee belangrijke conclusies. Ten eerste, het principe van de wederzijdse erkenning impliceert niet dat er geen ruimte is voor een nationaal milieubeleid in de IM. Met name is het mogelijk een nationaal milieubeleid te voeren dat het communautaire en dat van andere lidstaten overstijgt. Ten tweede, het arrest inzake de Cassis de Dijon toont aan dat er sprake moet zijn van een wezenlijke en algemeen erkende bedreiging van de gezondheid, veiligheid of het milieu ten einde het principe van de wederzijdse erkenning buiten werking te stellen.

Opheffing van belemmeringen

De opheffing van belemmeringen voor grensoverschrijdende activiteiten van het bedrijfsleven betreft de opheffing van verschillen in administratieve regelingen, vennootschapsrecht, regelingen voor het personeel, werking van de kapitaalmarkt, discriminerend nationaal beleid, enzovoort. Een belangrijk gevolg van deze maatregel, in combinatie met de overige, is de mogelijkheid van vrije vestiging van bedrijven in de Gemeenschap. Ten aanzien van de milieu-eisen, die aan bedrijven worden gesteld, heersen nu grote verschillen tussen de lidstaten. De onderhavige maatregel zou er toe kunnen leiden dat nieuwe bedrijven zich gaan vestigen in landen met de meest permissieve milieuregelingen. Voor bestaande bedrijven zou de maatregel een aanleiding kunnen zijn zich naar dergelijke landen te verplaatsen. Voor de Gemeenschap en de betreffende landen zou dit tot een verslechtering van het milieu kunnen leiden. Bovendien zou dit in het geval van grensoverschrijdende vervuiling nadelige gevolgen kunnen hebben voor geografisch ongunstig gelegen landen. In dit verband zijn echter de volgende opmerkingen van wezenlijk belang:

- de natuurlijke omstandigheden en sociaal-economische condities en preferenties in de lidstaten kunnen sterk verschillen. Indien de verandering in de verdeling van de lokaties van vervuilende bedrijven leidt tot een betere aanpassing bij de natuurlijke en sociaal-economische omstandigheden, is er sprake van een betere benutting van comparatieve voordelen, hetgeen een van de belangrijkste doelstellingen van de IM is;
- bij een toeneming van de belasting van het milieu in permissieve landen zal een tendentie ontstaan om de milieu-eisen in die landen aan te scherpen. Immers, op lange termijn zijn alleen de landen met een hoge milieukwaliteit aantrekkelijk voor nieuwe industrieën en de steeds belangrijker wordende dienstensector (inclusief toerisme). Ook verschillende sectoren uit de samenleving zullen steeds hogere eisen aan het milieu stellen, waarbij de meest geavanceerde landen (zowel binnen als buiten de Gemeenschap) als referentie zullen dienen. Dit zal leiden tot convergentie tussen de lidstaten,

2. Informatie over de economische gevolgen van de Europese integratie kan gevonden worden in *The economics of 1992*, Europese Commissie, Brussel, 1988 of in de Nederlandstalige versie *Alles op alles voor Europa, de uitdaging 1992*, een verslag van Paola Cecchini, Amsterdam, 1989.

hetgeen het gewicht van het milieu als vestigingsplaats-factor zal doen afnemen;

- milieu-eisen vormen slechts een onderdeel van een complex van lokatiefactoren. Ervaringen in de VS tonen aan dat vertrek van bedrijven vanwege strenge milieueisen vrij weinig voorkomt³. Bovendien, strenge milieueisen bevorderen innovaties in schone technologie. Hierdoor kan in een land met strenge milieu-eisen nieuwe bedrijvigheid ontstaan;
- in geval van grensoverschrijdende vervuiling is er door de totstandkoming van de IM niet alleen sprake van een bi- of multilateraal probleem, doch tevens van een communautair probleem. Immers, de Europese Acte vermeldt nadrukkelijk de zorg voor het milieu als een van de doelstellingen. Met name wanneer lidstaten onderling niet tot een oplossing kunnen komen is er op het terrein van de grensoverschrijdende vervuiling een actieve rol voor de Europese Gemeenschap weggelegd, hetgeen naar alle waarschijnlijkheid een temperende werking op deze vorm van milieubelasting zal hebben.

Harmonisatie van btw-tarieven en accijnzen

Met betrekking tot het milieu kunnen van deze maatregel twee effecten worden onderscheiden:

- verstoring van bestaande consumptiepatronen. Dit punt kan worden geïllustreerd aan de hand van de harmonisatie van de brandstofbelasting in de BRD. Volgens de voorstellen in het Witboek zal in de BRD benzine 15% duurder en dieselolie 40% goedkoper worden. De duurder wordende benzine zal een stimulans vormen voor de ontwikkeling van efficiëntere benzinemotoren. Voor dieselmotoren valt een dergelijke ontwikkeling vanwege de prijsdaling juist niet te verwachten. De harmonisatie zal nog twee belangrijke effecten hebben. Ten eerste, het wegvervoer zal ten opzichte van het vervoer per spoor goedkoper worden, waardoor een belangrijke, en uit milieu-oogpunt ongewenste, verandering in het vervoerspatroon kan optreden. Ten tweede, de mogelijkheden om de binnenscheepvaart en het binnenlands luchtvervoer met belastingheffingen op brandstof te ondersteunen, vervallen;
- de belastingharmonisatie impliceert een beperking van de mogelijkheden van het gebruik van belastinginstrumenten voor milieubeleid.

Overheidsopdrachten

Bij het analyseren van de milieu-effecten van de opheffing van protectionisme op het gebied van overheidsopdrachten moet onderscheid worden gemaakt tussen enerzijds de markt voor de bestrijding en verwerking van milieuvervuiling, zoals zuiveringsinstallaties, en anderzijds de markt voor overheidsopdrachten welke niet specifiek gericht zijn op het milieu. In het eerste geval zal de vrije concurrentie binnen de Gemeenschap kunnen leiden tot grotere efficiëntie. Wat betreft de overheidsbestedingen welke niet specifiek op verbetering van het milieu zijn gericht, kan het principe om de opdracht te verlenen aan de goedkoopste partij ertoe leiden dat milieuvriendelijke goederen in het nadeel komen te verkeren ten opzichte van concurrerende, milieubelastende produkten, indien het milieuvriendelijke karakter tot prijsverhoging leidt. Om dit te voorkomen zou milieukwaliteit van de te leveren goederen als aanbestedingscriterium opgenomen moeten worden.

Intellectuele eigendom

Gebrek aan bescherming van intellectuele eigendommen maakt 'free rider'-gedrag mogelijk en kan aldus een remmende werking hebben op innovaties en technologische verandering. Harmonisatie van de regelingen ter bescherming van intellectuele eigendommen is in het kader van de milieubescherming van groot belang omdat zij de

ontwikkeling van milieuvriendelijke technologieën rendabel maakt. Opgemerkt zij, dat er naast de bescherming van intellectuele eigendommen nog andere noodzakelijke voorwaarden bestaan voor de ontwikkeling van schone technologieën. Met name is het van belang dat aan het gebruik van niet-schone technologieën zodanige lasten verbonden zijn, dat verwacht mag worden dat de ontwikkeling en toepassing van schone technologieën tot kostenverlaging zal leiden.

Opheffing van grensformaliteiten

De rationaliteit van het bestaan van grensformaliteiten is gelegen in de controle op en de uitvoering van de hierboven besproken maatregelen, zoals de controle op technische regelingen en produktnormen, de uitvoering van belastingregels, enzovoort. Met de opheffing en harmonisatie van deze regelingen vervalt ook de noodzaak van de betreffende grensformaliteiten. In dit opzicht heeft de opheffing van de grensformaliteiten geen gevolgen voor het milieu.

Naast de bovengenoemde functies zijn grensformaliteiten van belang voor de controle op de handel in afval, met name giftig afval, en in beschermde dieren en planten. Echter, de grenscontroles zijn voor laatstgenoemde doeleinden bepaald niet voldoende gebleken. In het kader van de totstandkoming van de IM wordt gewerkt aan effectieve vervangende maatregelen.

Groei-impulsen

Het tweede soort milieu-effecten van de IM hangt samen met de groei-impulsen. De economische groei van productie en consumptie zal gepaard gaan met een toenemend gebruik van de natuurlijke hulpbronnen en een toeneming van de diverse vormen van verontreiniging van water, lucht en bodem. De mate waarin het gebruik van de hulpbronnen en de verschillende vormen van verontreiniging zullen toenemen, zal afhangen van de groei van de diverse economische sectoren. Zoals boven opgemerkt, zijn betrouwbare groeivoorspellingen op sectorniveau op dit moment slechts in geringe mate beschikbaar. Wel is in meer algemene zin duidelijk dat door de economische groei de milieubelasting op vrij lange termijn een min of meer proportionele toeneming te zien zal geven. Opgemerkt zij echter dat, in vergelijking met de huidige groei in de diverse lidstaten, de door de IM veroorzaakte groei van 5% à 7% op middellange termijn niet erg groot is.

Vanwege de ruimtelijke concentratie van de productie zal vooral de milieuverontreiniging veroorzaakt door een toeneming van verkeer en vervoer, een additionele toeneming te zien geven.

Naast negatieve effecten kan de economische groei ook positieve effecten hebben op het milieu. De economische groei zal leiden tot een versterking van de financiële positie van het bedrijfsleven en tot een afnemende van het begrotingstekort. Dit betekent dat er ruimte voor investeringen in het milieu ontstaat. Ook de vergroting van het produktievolume en de schaalvoordelen zullen in een aantal gevallen milieu-investeringen mogelijk maken die bij kleinere schaal en volume niet zijn te realiseren. Anderzijds moet worden bedacht dat de Europese integratie tot toenemende concurrentie zal leiden, hetgeen de mogelijkheden tot milieu-investeringen in ieder geval tijdelijk kan beperken. Aangezien de financiële ruimte van het bedrijfsleven bepaald niet automatisch tot milieu-investeringen zal leiden is een effectief milieubeleid noodzakelijk.

3. D.P.B. Downing, *Environmental economics and policy*, Boston, 1984.

Een laatste aspect dat hier de aandacht verdient is dat de totstandkoming van de IM een actief milieubeleid op zowel communautair niveau als op dat van de individuele lidstaten zal bevorderen. Het actieve milieubeleid van de Gemeenschap wordt gedictieerd door het Verdrag van Rome en de Europese Acte, die de bescherming van het milieu tot een van de hoofddoelstellingen verklaren.

Op communautair niveau worden ook voorwaarden gecreëerd voor een milieubeleid in de afzonderlijke lidstaten, dat in een aantal gevallen verdergaand van aard kan zijn dan een beleid zonder de stimulansen van de IM. Zoals boven is uiteengezet, worden door de totstandkoming van de IM technische regelingen en produktnormen geharmoniseerd. Hierdoor ontstaat binnen de lidstaten een minimumniveau van milieunormen. Bovendien zal de Gemeenschap op basis van het Verdrag en de Europese Acte een actieve rol spelen bij grensoverschrijdende vervuiling, hetgeen eveneens een positieve uitwerking zal hebben op de milieunormen in de lidstaten. Aldus wordt door de totstandkoming van de IM binnen de diverse lidstaten een actief milieubeleid bevorderd. Het feit dat de handelspartners (waartoe de medelidstaten zeker gerekend moeten worden) een actief milieubeleid voeren, vergemakkelijkt het milieubeleid van de lidstaten afzonderlijk⁴.

Milieubeleid in de interne markt

Voor het interne milieubeleid in de IM volgen uit de Europese Acte de volgende welbekende principes die geen nader commentaar behoeven.

- het preventie-principe, dat stelt dat voorkoming van milieuschade de voorkeur verdient boven herstel achteraf;
- het principe van de vervuiler betaalt;
- het principe van economische efficiëntie en kosteneffectiviteit. Uit dit principe volgt dat zoveel mogelijk gebruik dient te worden gemaakt van economische instrumenten, zoals heffingen en verhandelbare emissierechten.

Ten slotte wordt het subsidiariteitsbeginsel genoemd dat de verhouding tussen nationaal en communautair milieubeleid regelt. Dit beginsel houdt in dat verantwoordelijkheids- en beslissingsbevoegdheden, die kunnen berusten bij een lager bestuursniveau, niet worden gelegd bij een hoger bestuursniveau. Volgens het subsidiariteitsbeginsel zouden milieuproblemen, die zich *intern* binnen de lidstaten afspelen en geen consequenties hebben voor andere lidstaten, tot de competentie van de individuele lidstaten behoren. Dit betekent dat de meeste problemen bij landgebruik, de behandeling van afval en emissies waarbij geen grensoverschrijding plaatsvindt, op het niveau van de lidstaten afgehandeld kunnen worden⁵. Het subsidiariteitsbeginsel heeft nog twee belangrijke consequenties voor het milieubeleid in de IM:

- iedere lidstaat heeft het recht een milieubeleid te voeren dat verdergaand van aard is dan dat van andere lidstaten. Dit uitgangspunt is door het Deense bierblikjes-arrest bevestigd;
- de keuze van de instrumenten van nationaal milieubeleid behoort tot de competentie van de lidstaten.

In geval van *grensoverschrijdende* milieuproblemen wordt het domein van de soevereiniteit van de afzonderlijke lidstaten verlaten. Dit geldt ook voor emissies van niet-stationaire bronnen, zoals het verkeer. Voor zover er sprake is van een bi- of multilateraal probleem volgt uit het subsidiariteitsbeginsel dat in eerste instantie op bi- of multilateraal niveau oplossingen worden gezocht. Indien op dat niveau echter geen overeenstemming bereikt kan worden, zal de Gemeenschap een actieve rol moeten vervullen. In

concreto zal de Gemeenschap bij dergelijke grensoverschrijdende problemen tot de vaststelling van internationale diffusienormen moeten komen. De uitvoering behoort echter tot de competentie van de individuele lidstaten.

Het externe milieubeleid van de Europese Gemeenschap dient gebaseerd te zijn op dezelfde principes als het interne beleid. Echter, voor Oost-Europa en ontwikkelingslanden worden nadrukkelijk de mogelijkheden van technische en financiële hulp ter bescherming van het milieu, zowel binnen de Europese Gemeenschap, op wereldschaal als binnen de betreffende landen, opengelaten. Dit geldt met name indien door de invoering van produktnormen en technische regelingen op communautair niveau de invoer wordt beperkt van produkten die voorheen vrije toegang hadden tot bepaalde lidstaten. Ook dient internationale reallocatie van economische activiteiten veroorzaakt door verschillen in milieukwaliteit, zoals bij voorbeeld bodemgesteldheid, niet door bij voorbeeld handelspolitiek van de Europese Gemeenschap te worden belemmerd. Ten slotte, de uitvoer van gevaarlijk afval en van produkten welke in de EG illegaal zijn, dient voorkomen te worden, tenzij deze goederen op veilige wijze in de importerende landen behandeld of gebruikt kunnen worden.

Conclusie

De totstandkoming van de IM zal leiden tot economische groei, veranderende consumptiepatronen en toenemende concurrentie, waardoor een verdere belasting van het reeds zwaar beproefde Europese milieu ontstaat. Anderzijds genereert de Europese integratie mogelijkheden voor investeringen van zowel het bedrijfsleven als de overheid in het milieu door de directe kostenverlaging en de economische groei. Noodzakelijke voorwaarde voor daadwerkelijke investeringen door het bedrijfsleven is een effectief milieubeleid. Bovendien kan het noodzakelijk zijn dat het milieubeleid de ontwikkelingen in bepaalde sectoren afremt of ombuigt.

Milieuproblemen binnen de lidstaten behoren in de IM tot de competentie van de lidstaten, waarbij een verdergaand milieubeleid dan in andere lidstaten tot de mogelijkheden behoort. De Europese Gemeenschap dient een belangrijke rol te spelen bij de minimum harmonisatie van de technische regelingen en produktnormen, alsmede bij grensoverschrijdende milieuv vervuiling die niet multilateraal opgelost kan worden. Hierdoor ontstaan tevens mogelijkheden voor een intensivering van het milieubeleid in de individuele lidstaten.

Op internationaal niveau kan de Europese Gemeenschap een bijdrage leveren aan de bescherming van het milieu, met name door de invloed op produktnormen en technische regelingen, door de beperking van de export van gevaarlijke stoffen, met name afval, en door de financiële en technische hulp aan Oostblok- en derde wereldlanden.

Op grond van bovenstaande overwegingen kom ik tot de conclusie dat de totstandkoming van de IM zowel positieve als negatieve effecten voor het milieu zal hebben. Echter, met een adequaat, effectief en efficiënt milieubeleid zullen de voordelen groter zijn dan de nadelen.

H. Folmer

4. Zie CPB. *Economische gevolgen van een drietal scenario's voor milieubeleid in Nederland tot 2010*, Werkdocument 29, Den Haag, 1985.

5. Uitzonderingen op dit algemene principe ontstaan indien er internationale belangen in het geding zijn, bij voorbeeld het behoud van de Waddenzee.